

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 6, December 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.814

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 01.08.2019 Kabul Tarihi: 19.11.2019

Atf Künyesi: Süheyla Yenidünya Gürgen, "Bir Savaş Bir Vilayet: 93 Harbi'nden Sonra Edirne Vilayeti'nde Savaşın İzlerini Silmek Üzere Yapılan Düzenlemeler (1879–1882)", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 2325-2345.

BİR SAVAŞ BİR VİLAYET: 93 HARBİ'NDEN SONRA EDİRNE VİLAYETİ'NDE SAVAŞIN İZLERİNİ SİLMEK ÜZERE YAPILAN DÜZENLEMELER (1879–1882)

One War One Province:

Regulations to Erase the Traces of War from the Province of Edirne After the Russo-Turkish War of 1877–78 (1879–1882)

Dr. Süheyla Yenidünya Gürgen

ORCID No: 0000-0002-0411-1635

Edirne Üniversitesi

Volume 11
Issue 6
December
2019

Öz

1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı/93 Harbi, 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra yayılmacı politikasını devam ettiren Rusya'nın, Şark Meselesi kapsamında Osmanlı Devleti'nin tasfiyesinde üstünlüğü ele geçirme çabası sonucunda ortaya çıkmıştır. Rusya sözde Şark Meselesi'ni çözmek ve Osmanlı tebaası Hristiyanları korumak iddiasıyla 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmiştir. Kafkas ve Balkan cephelelerinde süren savaşla birlikte girilen siyasi ve ekonomik türbülans ise savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin Rus istilasına uğrayan pek çok yerinde olduğu gibi Edirne Vilayeti'nde de önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Yeni kurulan Şarkî Rumeli Vilayeti ve Bulgaristan Prenslüğü Edirne Vilayeti'nin sil baştan yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır. Edirne Vilayeti'nin, Hristiyan bir vali tarafından yönetilen ve mümtaz bir eyalet konumunda olan Şarkî Rumeli Vilayeti'yle sınır olması nedeniyle devletin bu hususlarda atacağı adımların ayrıntılı olarak hesaplanmasını gerekli kılmıştır. Sahip olduğu stratejik konum dolayısıyla düzen ve asayişin sağlanması, imarı, adli yapının oluşturulması, vilayetin ekonomik döngüye tekrar katılması öncelikli hususları teşkil etmiştir. Devletin bu düzenlemeleri yaparken karşılaştığı en büyük problem ise maddi zorluklardır. Halkın maddi ve manevi yardımıyla söz konusu sorun aşılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin savaş ile birlikte sınırları değişen ve ağır kayıplar yaşayan Edirne Vilayeti'ni tekrar ayağa kaldırmak için idari, malî, askerî ve sosyal alanlardaki düzenlemelerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: 93 Harbi, Edirne, Rusya, İmar, Adli Düzenlemeler, Ekonomi

Abstract

The Russo-Turkish War of 1877–78 broke out due to Russia's pursuit of expansionist policies after the Treaty of Paris in 1856 and its efforts to seize power in the liquidation of the Ottoman Empire within the scope of the Eastern Question. Russia declared war on April 24, 1877 to the Ottoman Empire to solve the so-called Eastern Question and to allegedly protect the Christian subjects of the Porte. Political and economic turbulence due to armed conflicts on Caucasian and Balkan fronts brought about post-war significant transformations in the Province of Edirne, as in many of the Ottoman lands invaded by Russia. The newly established Province of Eastern Rumelia and the Principality of Bulgaria made it necessary to rebuild the Province of Edirne. The Province of Edirne shared a border with Eastern Rumelia, which was a privileged province ruled by a Christian governor. This made it imperative for the Ottoman Empire to calculate its steps in detail. The Empire gave top priority to maintaining order,

building zoning and judicial structures and reintegrating the province into economy. During that period, the greatest challenge for the Empire was financing those projects. However, the financial and moral support of the public helped the state overcome those problems. The aim of this study is to evaluate the administrative, financial, military and social reforms undertaken by the Ottoman Empire to rebuild the province of Edirne, the borders of which changed and which suffered heavy losses during the war.

Keywords: Russo-Turkish War of 1877–78, Edirne, Russia, Reconstruction, Judicial Regulations, Economy.

GİRİŞ

1877–78 Osmanlı-Rus Harbi ya da literatüre mâl olmuş haliyle 93 Harbi, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesine odaklanan Rusya'nın 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra yayılmacı saikle izlediği politikalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Rusya öncelikle Bosna Hersek olaylarını, Sırp ve Karadağ isyanlarını ve Bulgar isyanlarını tetikleyerek Balkanları bir kaos ortamına sürüklemiştir. Akabinde Avrupa kamuoyunu da arkasına alarak¹ sözde Karadağ ve Sırbistan meselelerini çözümlenmek üzere Tersane Konferansları (23 Aralık 1876)² ve Londra Protokolü (31 Mart 1877)³ ile Osmanlı Devleti'ne isteklerini kabul ettirmek istemiştir. Ancak bu dayatmaların kabul edilmemesi üzerine Rusya Şark Meselesi'ni⁴ halletmek ve Osmanlı tebaası Hristiyanları korumak iddiasıyla 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmiştir.

¹ Balkanlarda yaşanan söz konusu isyanlar ve Rusya'nın etkisi hakkında bk. Bekir Sıtkı Baykal, "Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, III/2 (1945), s. 183–192; Nedim İpek, "1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler*, C. XIII, Ankara 2002, s. 15–24; Mithat Aydın, *Balkanlar'da İsyân ve Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875- 1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

² 1876'da Hersek Ayaklanması, Bulgaristan Ayaklanması ile Sırp ve Karadağlıların bağımsızlık ve toprak kazanmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı açtıkları savaş, Şark Meselesi'nin önemli evreleri oldu. Sonuçta, Osmanlı kuvvetlerinin 29 Ekim 1876'da Morova'da Sırp kuvvetlerine sağladığı üstünlükten sonra Rusya hükümetinin Babiâli'ye verdiği ultimato karşı İngiliz kabinesi bir konferansın toplanması önerisinde bulundu. Bu önerinin kabul edilmesi üzerine devletler Şark Meselesi'nin çözümünde çıkarlarını uzlaştırmak için İstanbul'da bir araya geldiler. 23 Aralık 1876'da İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da başlayan Tersane Konferansları'na en başından beri Bulgaristan olaylarının Avrupa kamuoyunda Türkler aleyhine meydana getirdiği olumsuz hava hâkimdi (Mithat Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nin Yeri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/39 (2006), s. 102). Tersane Konferansı'nda alınan kararlara göre Osmanlı Devleti Sırbistan ve Karadağ ile antlaşma yapacak ve onlara toprak verecekti. Bulgaristan beşer yıllık sürelerle tayin edilecek birer Hristiyan vali tarafından yönetilecek ve muhtariyet idaresine sahip iki eyalet haline getirilecekti. Ayrıca Bulgaristan'da Bulgarca resmi dil olarak kabul edilecek, mahalli milis askeri oluşturulacak, yeni vergi ve muhakeme usulü ihdas edilecek, Türk askeri yalnız büyük merkezlerde bulundurulacak, Bulgarlar için genel af ilan edilecek, Müslüman ahalinin elindeki silahlar toplatılacak ve bu hususların uygulanması için milletlerarası bir komisyon görevlendirilecekti. Osmanlı Devleti'nin istiklaline ve toprak bütünlüğüne aykırı olan bu teklifler Babiâli'de kurulan bir genel mecliste müzakere edildikten sonra reddedildi (Mahir Aydın, "93 Harbi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. IX (1994), s. 498).

³ Londra'daki Rus elçisi Şuvalov ve Derby'nin müşterek çalışması sonucunda, İngiltere, Almanya Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya ve İtalya 31 Mart 1877 tarihinde Londra Protokolü adı verilen bir beyannameyi imzaladılar. Bu protokolde Sırbistan ile yapılan antlaşma memnuniyetle karşılandıktan sonra Babiâli'nin Karadağ ile anlaşması, seferberliği kaldırması ve Tersane Konferansı'nda görüşülen esaslar üzerinde Balkanlarda bir an evvel ıslahat hareketlerine geçmesi isteniyordu (Yuluğ Tekin Kurat, "1877–78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri", *Belleten*, XXVI/103 (1962), s. 591).

⁴ Hakkında geniş bir literatür mevcut olan Şark meselesi, genel manasıyla emperyalist politikalar izleyen büyük devletlerin (düvel-i muazzama) Osmanlı Devleti'nin başta Avrupa'daki kısmı olmak üzere özellikle Ortadoğu'ya ve diğer yerlere (Afrika) yayılmış geniş topraklarının paylaşımı, devletin hükümlerlik sahası üzerinde siyasi ve iktisadi tahakküm kurulması, bu arada müslüman olmayan halkların durumlarının istismar edilmesi, bağımsızlık mücadelelerine maddî ve mânevî destek verilmesi ve bunun, Avrupa -ve geç dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri- kamuoyunun kazanılması amacıyla yoğun bir anti-Türk propagandası halinde yürütülmesi anlamında, Osmanlı gücünün XVIII. yüzyıl başından itibaren kendini hissettiren gerilemesiyle beraber gelişen kendi

1877–1878 yılları arasında Balkan ve Kafkas cephelelerinde süren savaş Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetiyle nihayetlenmiştir. Genele malûm olduğu üzere savaş akabinde imzalanan Ayastefenos ve Berlin antlaşmalarıyla Osmanlı coğrafyası yeniden şekillendirilmiştir. Şarkî Rumeli Vilayeti'nin⁵ ve Bulgaristan Eمارeti'nin⁶ kurulması sonucunda yaşanan çift taraflı göçlerle bölgenin demografik yapısında meydana gelen değişiklik ve sonuçları hakkında ayrıntılı çalışmalar mevcuttur.⁷ Bu çalışmada ise Rus istilasına maruz kalan dolayısıyla savaşın getirdiği olumsuz koşulları derinden yaşayan Edirne Vilayeti'nde savaşın izlerini silmek, devleti tekrar görünür kılmak, Osmanlı ruhunu hissettirmek, vilayeti ekonomik döngüye katmak, gayrimüslim ve Müslimler arasında adaleti tesis ederek yabancı müdahalesini en aza indirmek üzere yapılan çalışmalara yer verilecektir.

İDARİ YAPILANMA

1877–1878 Osmanlı-Rus savaşından önce Edirne, Filibe, İslimye, Tekfurdağı (Tekirdağ) Gelibolu sancaklarını ihtiva eden Edirne Vilayeti⁸ savaş akabinde, Filibe ve İslimye sancaklarını içeren Şarkî Rumeli Vilayeti'nin kurulmasıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır. Yapılan düzenlemelere göre Kırkkilise, Dimetoka ve Gümülcine önemlerine binaen sancağa çevrilmiştir. Vilayetin eski idarî yapılanmasına nahiye olan ancak ticaret merkezi vasfını taşıdığı için hemen tüm yabancı devletlerin konsoloslarının ve memurlarının bulunduğu Dedeagaç ise kazaya çevrilmiştir. Yine Ortaköy ve Tırnova, Şarkî Rumeli'ye yakınlıkları, Sofyalı ise büyüklüğü nedeniyle kazaya çevrilen nahiyeler arasındadır.⁹ Böylelikle Edirne Vilayeti 1879 yılında Edirne, Kırkkilise (Kırklareli), Gümülcine, Dimetoka, Gelibolu ve Tekfurdağı sancaklarından oluşan bir vilayet haline gelmiştir. Devlet vilayette merkezî kontrolün uygulanmasına oldukça önem göstermiş ve işlerin aksamaması için mutasarrıf ve kaymakamlara birer muavin atamıştır.¹⁰

Edirne Vilayeti valiliğine ise Şubat 1879 tarihinde Rauf Paşa atanmıştır.¹¹ Ayrıca bu görevine ilaveten Edirne Vilayeti'nde bulunan Osmanlı ordusu komutanlığı ile Rusların vilayeti tahliyesi

aralarındaki şiddetli rekabetin geleneksel bir tanımlamasıdır (Bahse konu tanımlama ve genel bir değerlendirme için bk. Kemal Beydilli, “Şark Meselesi”, *DİA*, XXXVIII (2010), s. 352-357).

⁵ Şarkî Rumeli Vilayeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992; Aşkın Koyuncu, “1877–1878 Osmanlı Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu” *Avrasya Etütleri*, 44/2013–2, s. 177–208.

⁶ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaleti'nden Bulgar Çarlığına*, İstanbul 1996, s. 125–134; Osman Köse, “Bulgaristan Eمارeti ve Türkler (1878–1908)”, *Turkish Studies*, 1/2 (2006), s. 259–302.

⁷ 93 Harbi'nin Balkanlar'da ve Anadolu'da yarattığı göç dalgası, nüfus hareketliliği ve sosyal etkileri için bk. Faruk Kocacık, “Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler”, *Osmanlı Araştırmaları*, 1 (1989), s. 137–190; Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, C. I-III, Ankara 1989; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877–1890)*, Ankara 1994; Hakkı Yazıcı-Muammer Demirel, “93 Harbi (1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı)ndan Sonra Eskişehir'e Yerleştirilen Göçmenler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29 (2006), s. 267–278; Mehmet Hacısalihoğlu, *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler (İslimye Sancağı'nda 1878'den Günümüze Göçler, İsim Değişiklikleri ve Harabeler)*, Ankara 2008, Kemal, Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010; Aşkın Koyuncu, “Bulgaristan'dan Göç ve Türk Varlıklarının Tasfiyesi (1877–1908)”, *Balkanlar ve Göç* (Ed. A. F. Örenç-İ. Mangaltepe), Bursa 2013, s. 525–558, Emine Gümüşsoy, “93 Harbi'nde Gümülcine”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2011), s. 317–327; Mustafa Aydın, “1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı Esnasındaki Rumeli Göçünün Meclis-i Mebusan'a Yansımaları ve Yapılan Yardımlar”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLV (2015), s. 209–230.

⁸ XIX. yüzyılda Edirne Vilayeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Neslihan Halıcıoğlu, *Salnamelere Göre XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne Vilayeti*, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2003; Yasemin Bozlak, XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı ve İskân Siyaseti, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Niğde 2008; Haluk Kayıcı, *Salnamelere Göre Edirne Sancağı*, İstanbul 2013.

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Meclis-i Mahsûs (İ. MMS) 61/2890.

¹⁰ BOA, İ. MMS. 61/2890.

¹¹ BOA, Yıldız Husûsi Maruzat (Y.A. HUS.) 160/33.

esnasında gerekli muamelenin yürütülmesi, asayiş ve emniyetin sağlanması için de komiserlik memuriyeti uhdesine verilmiştir. Daha önce Laşid Mutasarrıflığı'nda bulunmuş Corci Paşa (George Beroviç Paşa 1845–1925)¹² ile Girit Müşavirliği yapmış Todoraki Efendi mülkî işlerde ve Kaymakam Ali Efendi askerî işlerde yardımcı olmak üzere Rauf Paşa'nın maiyetinde görevlendirilmişlerdir. Resmî kayıtlarda söz konusu şahısların her ne kadar Rauf Paşa'ya yardımcı olmak ve işlerin eksiksiz tamamlanması için görevlendirildiği iddia edilse de¹³ özellikle Corci Paşa ve Todoraki Efendi'nin daha önceki görev yerleri ve görevleri göz önüne alındığında vilayetin gayrimüslim nüfusu üzerinde kontrol sağlamak üzere bu maiyette yer aldıkları aşikârdır. Rauf Paşa'nın görev yerine ulaşır ulaşmaz öncelikle cemaat reislerini ve şehrin ileri gelenlerini ziyaret ederek devletin kendileri hakkındaki düşüncelerini açıklaması¹⁴ bu tespiti güçlendirmektedir. 13 Mart 1879'da Rusya ve Osmanlı Devleti arasında devir teslim işlemi tamamlanmış, 17 Mart'ta Ferik Vasil Paşa süvari ve piyade askerle Kırklareli'ne gelmiş ve Osmanlı askeri vilayetin her yerine yerleşmiştir.¹⁵ Aynı süreçte belediye seçimlerine de başlanmış¹⁶, Rumeli vilayetlerinin idaresi için bir nizamname kaleme alınmak üzere vilayetlerin mülhakatından uygun temsilciler seçilerek bir Encümen-i Tedkik kurulması öngörülmüştür.¹⁷ Rauf Paşa başkanlığında toplanan Encümen sonucunda yerel ihtiyaçlar hususunda kaleme alınan bir kanun layihası onaylanarak icrasına başlanmıştır.¹⁸ Devlet nezdindeki, çalışkan, doğal yeteneğe sahip, vatanperver ve halk tarafından sevilen ancak protokole uymayan, tecrübesiz bir devlet adamı olarak bilinen Rauf Paşa¹⁹ reformcu kişiliğiyle temayüz etmiştir. Aşağıda ayrıntıları verileceği üzere istila sırasında emaneten bıraktıkları hayvan ve malları gasp edilen Müslüman ahalî ve Babîlî ile adlî işlerin düzenlenmesinde ters düşmüş²⁰ ve gizli bir soruşturma geçirmiştir.²¹ Ancak bununla birlikte Müslim-Gayrimüslim ahaliden yapmış olduğu ıslahatlar için takdir de görmüştür.²² Valiliği döneminde Edirne Vilayeti'nin yeniden teşkilatlanmasında hizmet etmiş, 50–60 binden fazla muhacirin Şarkî Rumeli ve diğer bölgelere nakillerine ve yerli halkın karyelerine dönerek iskân edilmesine nezaret etmiştir. Ancak Rauf Paşa'nın dizlerindeki rahatsızlığı nedeniyle tedavi için Almanya'ya gitmesine izin verilmesi üzerine²³ Edirne Vilayeti'nin mülkî işlerine bakmak üzere Vasa Efendi (1824–1892)²⁴, askerî işlerine bakmak

¹² İşkodralı Beroviç hanedanından Petro Beroviç'in oğlu olan (BOA, Dahiliye Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD.d) 4/398) Corci Beroviç Laşid Müşavirliği (BOA, A.} MKT. MHM. 475/12) ve Mutasarrıflığı (BOA, ŞD 278/45, 1910/22, 38), yapmış, Edirne Valisi Rauf Paşa'nın maiyetine atandıktan sonra Dimetoka ve Dedeagaç mutasarrıflıklarında bulunmuştur (Y. A. HUS. 160/50; Hariciye Tahrirat (HR. TH.) 30/61; DH. ŞFR. 129/14; DH. MKT 1429/83). Bu görevlerinden sonra Girit Valiliği'ne atanmıştır (ayrıntılı bilgi için bk. Pınar Şenışık, *The Transformation of Ottoman Crete: Cretans, Revolts And Diplomatic Politics in the Late Ottoman Empire 1895-1898*, Boğaziçi Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 181, 183, 347).

¹³ BOA, Yıldız Resmî Maruzat (Y. A. RES.) 2/16.

¹⁴ BOA, Y. A. HUS. 160/33.

¹⁵ BOA, Y. A. HUS. 160/71.

¹⁶ Salname-i Vilayet-i Edirne (SVE), Sene H. 1309, Defa 18, Edirne Vilayet Matbaası, s. II/8.

¹⁷ SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım, s. 8.

¹⁸ SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım, s. 8–9.

¹⁹ BOA, Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ.) 4/112.

²⁰ BOA, Şûrayı Devlet (ŞD.) 2424/32; İ.MMS. 65/3069 lef 4.

²¹ BOA, Y. PRK. AZJ. 4/112.

²² BOA, Y. A. HUS. 161/28, İ. DH. 786/63893.

²³ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. BOA, Y. A. HUS. 164/155; 165/7 lef 2–6.

²⁴ Katolik Arnavut olan Vasa Paşa, Vasa Efendi ve Skodrani olarak da bilinir. 1824 senesinde kuzey Arnavutluk'un İşkodra şehrinde doğdu. Eğitim için Roma'ya giderek zamanının büyük bir bölümünü dil ve edebiyat çalışmalarına adadı. Şiirler, oyunlar edebiyat ve tarih denemeler çevirdi ve yazdı. Şiir çalışmaları İtalya'da yayınlandı. The Truth on Albania and the Albanians: Historical and Critical adlı bir kitap yazdı. 20 yaşındayken İstanbul'a geldi. Hariciye Nezaretine girdi. Londra'daki Osmanlı elçiliğinde müsteşarlığa yükseldi. Daha sonra Dâhiliye Nezaretine geçti. Halep'te bulunduğu altı yıl boyunca Arapçayı öğrendi. Edirne Vilayetinde danışmanken 10–17 Mayıs 1883 tarihinde Cebel-i Lübnan'a mutasarrıf olarak atandı. 26 Temmuz 1892 tarihinde ölene kadar buradaki görevine devam etti

üzere Vasil Paşa vekâleten atanmıştır.²⁵ Rauf Paşa'nın yerine vali olarak atanan ve daha önce Şurâ-yı Devlet Reisi olan Ali Paşa ise 31 Ağustos–3 Kasım 1880 tarihleri arasında Edirne Valiliği'nde bulunmuştur. İstanbul'a yolculukları nedeniyle fasılalı ve kısa süren valiliği döneminde işgal nedeniyle karışık bir hale gelen Menafi Sandıkları'nın²⁶ yeniden düzenlenmesini ve faaliyete geçirilmesini sağlamaya çalışmıştır.²⁷ Ali Paşa'nın Selanik Vilayeti teftişiyle görevlendirilmesi üzerine 3 Kasım 1880 tarihinde Rauf Paşa ikinci kez Edirne valisi olarak atanmış²⁸ ve 21 Ocak 1881 tarihine kadar Edirne Valiliği'nde bulunmuştur.²⁹ Rauf Paşa her iki valiliği döneminde de sadece idarî ve askerî teşkilatlanma ve asayiş ile ilgilenmemiş aynı zamanda eğitime de ağırlık vermiştir. İbtidâî mekteplerin ıslahına çalışarak yeni usul eğitime bir örnek teşkil etmesi amacıyla Hamidiye ve Selimiye mekteplerinin kurulmasına öncülük etmiştir.³⁰ Rauf Paşa'nın yerine vekâleten atanan Vasa Efendi 6 Şubat 1881–19 Ocak 1882 tarihleri arasında Edirne Vilayeti'ni yönetmiştir. Şarkî Rumeli'ye komşu olması hasebiyle mülkî, adlî ve güvenlik işlerine azami itina gösterilmesi gereken stratejik öneme haiz Edirne Vilayeti'nin vekâleten yönetilmesinin bir takım sıkıntıları da beraberinde getireceği aşikâr. Öncelikle vekâleten valilik makamında olan müsteşar statüsünde bulunan Vasa Efendi'nin, vezir rütbesinde olan ve daha önce valilik yapmış biri kadar nüfuz sahibi olması beklenemezdi. Hatta Vasa Efendi'nin valilik umuduyla herkesi hoşnut etmek için kanunlara aykırı davranmak ve rüşvete göz yummak gibi zaafırlara düşmesi de ihtimal dâhilinde görülüyordu. Bunların ötesinde vekâleti esnasında görülen aksaklıklar idarî zafiyete sebebiyet verdiği için Edirne ahalisi Şarkî Rumeli ahalisinin durumuna gıptayla bakmaya başlamıştı ki bu durumun bir kargaşaya yol açması kuvvetli bir ihtimaldi.³¹ Bu sakıncalar üzerine Edirne Vilayeti'nin vekâleten yönetimine son verilmiş ve vali olarak atanan Kadri Paşa 19 Ocak 1882 tarihinde Edirne'ye gelerek göreve başlamıştır.³²

İdarî manada yapılan bu düzenlemelere ilaveten vilayetin nüfusunu tespit etmek üzere de çalışmalar yapılmıştır. 93 Harbi'nden hemen önce H. 1293-M. 1877/1878 yılında neşredilen son Edirne Vilayet Salnamesi'ne göre Edirne Vilayeti'nin Müslim-Gayrimüslim erkek nüfusu, Edirne Sancağı'nda 214.323, Filibe Sancağı'nda 347.692, İslimiye Sancağı'nda 116.579, Tekirdağ Sancağı'nda 69.278 ve Gelibolu Sancağı'nda 68.942 olmak üzere toplam 816.814 olarak kaydedilmiştir.³³ İngiliz büyükelçi A. H. Layard'ın raporuna göre 1878 yılında Edirne

(Kemal Saylan, "Hüseyin Rıza Paşa'nın 1888 Layihasına Göre Suriye-Lübnan Bölgesi'nin Sorunları ve Çözüm Önerileri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (TAED), 54(2015), s. 542 dp.5).

²⁵ BOA, Y. A. HUS. 165/7 lef 1.

²⁶ Menafi Sandıkları'nın kökeni ilk kez Ahmed Mithat Paşa'nın Tuna Eyaleti'nde valilik yaptığı dönemde 1863 yılında kuruluşuna öncülük yaptığı memleket sandıklarına dayanmaktaydı. Tarım sektöründe çiftçilerin karşılaştıkları finansman problemlerini gidermek ve çiftçileri murabahacıların yüksek faizlerinden kurtarmak için kurulan bu sandıkların 1867 yılında Babîâli tarafından çıkarılan bir düzenlemeyle ülke çapında yaygınlaştırılmasına karar verilmişti. Yine Babîâli tarafından yapılan bir düzenlemeyle sandıkların ismi 1882 yılında Ziraat Sandıkları, takip eden yıl ise Menafi Sandıkları şeklinde değiştirilmişti. 1888 yılında yapılan düzenlemeyle de bu sandıklar Ziraat Bankası unvanı altında yeni bir organizasyona tabi tutuldu (Erol Ortabağ, *Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*, İstanbul 2018, s. 73–74). Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Saim Atasagun, *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888–1939*, İstanbul 1939; Asım Süreyya İloğlu, *Türkiye'de Zirai Kredi ve T.C. Ziraat Bankası*, Sosyal Siyaset Konferansları 15. Kitap, İstanbul 1964; *Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi (1863–1963)*, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, 1964.

²⁷ SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım, s. 12.

²⁸ BOA, İrade Dâhiliye (İ. DH.) 816/65895.

²⁹ SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım, s. 11–12.

³⁰ SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım, s. 11–12.

³¹ BOA, Yıldız Esas Evrak (Y. EE.) 43/143.

³² SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım s. 13.

³³ SVE, Sene H. 1293, Defa 7, Edirne Vilayet Matbaası, s. 113–115.

93 Harbi'nden Sonra Edirne Vilayeti'nde Savaşın İzlerini Silmek Üzere Yapılan Düzenlemeler

Vilayeti'nin Müslim, Gayrimüslim ve Çingenelerden oluşan erkek nüfusu 655.176'dır.³⁴ Savaş nedeniyle H. 1300 (1882–1883) yılına kadar salnamelerin neşrinin kesintiye uğraması ve H.1300–1301 (1883–1884) yıllarında tekrar neşredilmeye başlanan salnamelerde ise nüfus bilgilerinin olmaması savaşın Edirne Vilayeti'nin demografik yapısını nasıl etkilediğinin orta konulmasını güçleştirmektedir. Ancak hemen savaşın akabinde 13 Mart 1879–13 Eylül 1880 tarihleri arasında Edirne Vilayeti'nin nüfusuna dair doğum/ölüm oranlarının ve ölüm sebeplerinin de mevcut olduğu bir nüfus cetveli hazırlanmıştır.³⁵ Söz konusu cetvelde nüfus verileri, savaşla birlikte ortaya çıkan karmaşa yüzünden nüfus defterlerinin çoğunun kaybolması nedeniyle tahmini ve takribi olarak hesaplanmış, Bulgaristan ve diğer yerlerden göç eden ve vilayette iskân ettirilen muhacirler bu hesaplamanın dışında tutulmuştur. Söz konusu nüfus verileri aşağıdaki tablodaki gibidir:

³⁴ Muhammed Köse, “İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard'ın Raporuna Göre 1878 Yılında Türkiye Avrupa'sının Demografik Yapısı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, IX/18 (2019), s. 270–272.

³⁵ BOA, Yıldız Perakende Umûmî Evrak (Y. PRK. UM.) 3/34.

Edirne Vilayet-i Celilesinde Meskûn bi'l-umûm ahâlinin 95 senesi Martı ibtidâsındaki (13 Mart 1879) mevcûd mikdâr-ı nüfusuyla sene-i merkûme ve doksanaltı senesi vuku' bulan tevellûdat ve vefeyatı ve mezkûr doksanaltı senesi Ağustos nihayetinde (12 eylül 1880) mevcûdu mübeyyin cetveldir

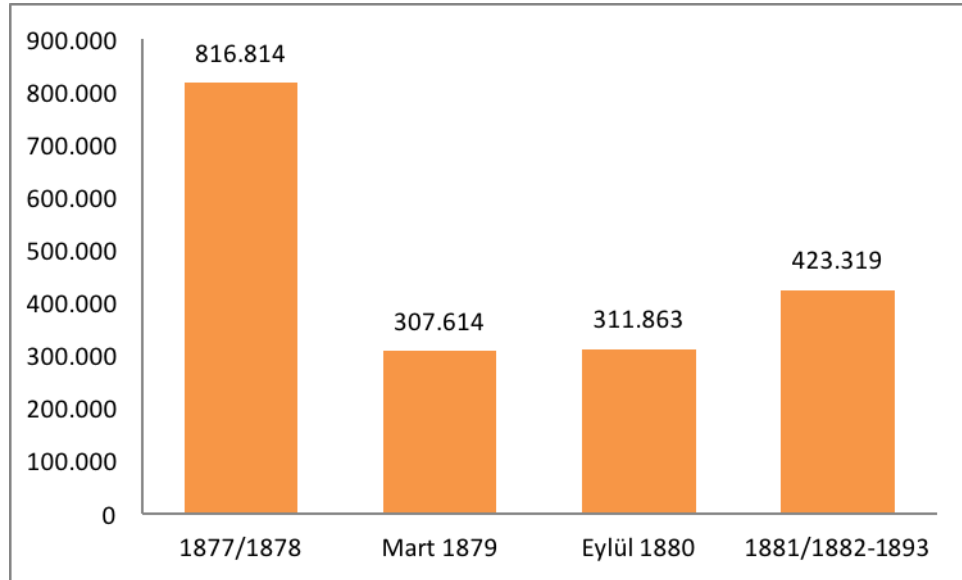
İstîlâ hasebiyle nüfus defterleri ekser taraflarda zâyî' olmuş işbu cedvelde muharrer nüfus takrîbi ve tahmîni olarak bir hesap-ı sahîh üzerine vaz' ve terkîm	Esâmî-i Kazâ	İllet-i vefeyat	Doksanaltı senesi Eylül ibtidâsında (13 Eylül 1880) nüfus-ı mevcûde		Doksanbeş ve altı senelerinde vuku' bulan vefeyat		Doksan beş ve altı senelerinde vuku' bulan tevellûdat		Doksanbeş senesinde (13 Mart 1879) nüfus-ı mevcûde	
			Müslim Aded	Gayr-i Müslim Aded	Müslim Aded	Gayr-i Müslim Aded	Müslim Aded	Gayr-i Müslim Aded	Müslim Aded	Gayr-i Müslim Aded
olunduğu gibi bu vilayat dâhilinde asker vermeyen mahaller olmayıb Bulgaristan ve mahal-i sâ'ire muhacirlerinde n bu vilayette iskân olunan nüfus dâhil-i hesap değildir.	Edirne Sancağı Nefs-i Edirne Kazası	Vefeyatın illet-i adiyeye-i mütenevvi' adan zuhûra gelib emraz-ı sâ'ire olmadı	13.410	27.185	1.965	3.861	1.295	4.635	14.080	26.411
	Cisr-i Mustafa Paşa Kazası	Bu dahi	2.287	6.518	55	203	75	254	2.267	6.467
	Cisr-i Ergene Kazası	Bu dahi	2.782	9.875	454	1.320	406	1.199	2.830	9.996
	Havsa Kazası	Bu dahi	468	2.799	93	214	14	165	539	2.848
	Kırkkilise Sancağı Nefs-i Kırkkilise Kazası	Bu dahi	5.110	19.410	765	2.820	510	3.880	5.365	18.350
	Tirnova	Bu dahi	1.564	9.474	325	1.320	150	1.880	1.739	8.914
	Babayı Atık	Bu dahi	1.227	3.825	180	570	120	760	1.287	4.275
	Vize	Bu dahi	2.048	6.050	300	900	200	1.200	2.148	5.750
	Ahyolu	Bu dahi	182	3.038	20	450	10	600	192	2.888
	Midyeye	Bu dahi	136	2.684	15	390	10	520	141	2.554
	Lüleburgos	Bu dahi	2.221	3.192	330	465	220	620	2.331	3.037

93 Harbi'nden Sonra Edirne Vilayeti'nde Savaşın İzlerini Silmek Üzere Yapılan Düzenlemeler

	Gümülcine Sancağı Nefs-i Gümülcine Kazâsı	Bu dahi	18.297	5.850	571	60	308	70	18.560	5.840
	İskeçe	Bu dahi	9.212	5.709	383	18	224	28	9.371	2.749
	Paşmaklı nam diğer Ahi Çelebi Kazâsı	Bu dahi	6.264	352	347	19	33	3	6.578	368
	Sultanyeri	Bu dahi	12.931	355	665	16	70	2	13.526	369
	Darı Dere	Bu dahi	13.798	470	1.605	25	1.196	17	14.207	478
	Dimetoka Sancağı Nefs-i Dimetoka Kazâsı	Bu dahi	2.883	7.894	89	193	132	400	2.840	7.687
	Sofulu	Bu dahi	5.066	5.757	130	138	240	362	4.956	5.533
	Orta Köy	Bu dahi	10.296	6.169	367	225	720	353	9.943	6.041
	Dedeâğacı	Bu dahi	3.174	5.182	370	455	500	695	3.044	4.942
	Gelibolu Sancağı Nefs-i Gelibolu Kazâsı	Bu dahi	2.200	8.066	108	215	80	197	2.228	8.084
	Keşan	Bu dahi	964	1.706	90	170	135	255	919	1.621
	Şarköy	Bu dahi	2.307	14.543	230	1.400	345	2.100	2.192	13.843
	İnöz	Bu dahi	237	1.646	20	160	30	240	227	1.566
Vefeyatın ekserisi Kanlı Basur ve Tifo ve sübyanlarda çiçek ve kızamık gibi emrazdan ve boğazda zuhür eden şişle ishalden ve sıtma ve verem hastalıklarından ileri geldiği	Tekfurdağı Sancağı Nefs-i Tekfurdağı Kazâsı		4.342	11.023	460	1.005	430	486	4.372	11.542

	Çorlu	Bu dahi	924	3.413	18	71	13	78	929	3.406
	Malkara	Bu dahi	1.631	7.766	68	203	130	391	1.569	7.578
	Hayrabolu	Bu dahi	3.007	1.959	298	205	240	127	3.065	2.037
	Ereğli	Bu dahi	293	692	30	67	27	60	296	699
		Yekûn	129.261	182.602	10.351	17.158	7.863	21.577	131.741	175.873

1877–1893 Yılları Arası Edirne Vilayeti’ndeki Nüfus Değişiklikleri³⁶

Görüldüğü üzere savaş vilayetin demografik çehresini büyük ölçüde etkilemiştir. 13 Mart 1879’da erkek nüfusu 131.741 Müslim, 175.873 Gayrimüslim olmak üzere toplam 307.614, 13 Eylül 1880’de ise 129.261 Müslim, 182.602 Gayrimüslim olmak üzere toplam 311.863’tür.³⁷ Nüfusta yaşanan bu düşüşte savaşta verilen kayıplar ve göçün en büyük amillerden olduğu şüphesizdir. Ancak savaştan önce toplam 464.271 Müslim-gayrimüslim erkek nüfusa sahip olan İslimye ve Filibe sancaklarının, Şark-i Rumeli Vilayeti’nin kurulması hasebiyle Edirne Vilayeti’nden çıkarılması nüfus yoğunluğunda dramatik bir azalmanın olmasına sebebiyet vermiştir.³⁸ Yeni idarî teşkilatlanmaya göre Edirne, Kırkkilise, Gümülcine, Dimetoka, Gelibolu ve Tekfurdağı sancaklarından oluşan Edirne Vilayeti’nin nüfusu, savaş öncesi nüfus verilerinin çok uzağında kalmıştır. 1881/82–1893 nüfus sayımında Edirne Vilayeti’nin erkek nüfusunun

³⁶ 1877–1878 yılına ait nüfus verileri SVE, Sene H. 1293, Defa 7, Edirne Vilayet Matbaası, s. 113–115’ten; 1879–1880 yıllarına ait nüfus verileri BOA Y. PRK. UM. 3/34’ten 1881/1882-1893 yılına ait nüfus verileri Kemal Karpaz, *age.*, s. 261–262’den alınmıştır.

³⁷ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

³⁸ Şarkî Rumeli Vilayeti kurulmadan önce Edirne Vilayeti’ne bağlı İslimye ve Filibe sancaklarının ayrıntılı nüfus verileri için bk. Aşkın Koyuncu, “1877–1878 Osmanlı Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”, s. 177–208

222.888 Müslim, 200.431 Gayrimüslim olmak üzere toplam 423.319 olarak verilmesi³⁹ söz konusu cetvelde tahmini ve takribi olarak yapılan hesaplamalar sonucunda ortaya çıkan nüfus verilerinin gerçekten çok uzak olmadığını göstermektedir. 1879 ve 1880 yıllarında doğum sayısı 29.440 iken ölüm sayısı ise 27.509'dur. Edirne, Kırkilise, Gümülcine, Dimetoka, Gelibolu sancaklarında ölümler olağan sebeplerden kaynaklanıyorken, Tekfurdağı sancağındaki ölümlerin çoğunun yetişkinlerde kanlı basur, tifo çocuklarda ise çiçek, kızamık, boğaz şişkinliği, ishal, sıtma ve verem hastalıklarından ileri geldiği görülmektedir.⁴⁰

GÜVENLİK

Edirne Vilayeti'nin sahip olduğu stratejik konum dolayısıyla düzen ve asayişin tam anlamıyla sağlanması için yeterli miktarda güvenlik gücünün bulunması en öncelikli hususu teşkil etmekteydi. İğnebolu, Tırnova, Cısr-i Mustafa Paşa, Ortaköy, Sultanyeri, Ahi Çelebi kazalarının güvenlik ve asayişine Şark-i Rumeli'ye sınır olmaları hasebiyle diğer kazalara göre daha fazla önem gösterilmekteydi.⁴¹ Yeni yapılan düzenlemeler gereğince Edirne Vilayeti'nde asayiş ve güvenliğin düzenli birliklerden ve redif taburlarından seçilecek Jandarma birlikleri tarafından sağlanmasına karar verilmişti. Komuta kademesini oluşturacak ve İstanbul tarafından seçilecek subayların arasında Avrupa'dan getirilen ve hâlihazırda maaşları ödenmekte olan görevlilerde bulunacaktı.⁴² Bu doğrultuda 1879 yılında polis ve jandarma yazımına başlandı.⁴³ Ancak bu arada askerin nerede ikame ettirileceği vilayetin ve merkezî hükümetin çözmesi gereken öncelikli sorunlardan biri haline gelmişti. Daha önce iki defa yanan ve harap bir hale geldiği için 1873 yılında büyük bir tamirat gören⁴⁴ Edirne Kışlası 93 Harbi esnasında tamamen yok olmuştu. Yaz zamanında askerlerin çadırlarda kalmalarında bir sorun olmasa da kış mevsiminde o şekilde barınmaları mümkün değildi. Hem askerin rahat etmesi hem de Şarkî Rumeli Vilayeti'ne karşı Osmanlı Devleti'nin savaşın şokunu bir an önce attığı, askerî intizamını mükemmel bir derecede sağladığını gösterebilmek için birer taburun ikamet edebileceği kışlalar inşası zorunluydu.⁴⁵ Bunun üzerine Edirne kışlası askerin de yardımıyla 6 taburu alabilecek şekilde tekrar inşa edilmiş ve Kasım 1880 tarihinde hizmete açılmıştı.⁴⁶ Ancak yapılan düzenlemelerin ihtiyaca cevap verecek düzeyde olmadığı bir müddet sonra ortaya çıkmıştı.

Vilayet dâhilinde bulunan altı livada güvenlik ve düzeni sağlayabilmek için iki tabur polis, altı tabur piyade, altı bölük süvari jandarmaya gerek duyulmaktaydı. İstihdam edilecek bu kuvvetlerin tahsisatına hapisane memur ve gardiyanlarının ve emval-i miriye memurlarının maaşları ile karakol kiralaları dâhil edildiği vakit Harbiye Nezareti tarafından 15.379.000 kûsûr kuruşluk bir ödenek ayrılması gerekiyordu. Her ne kadar H. 1296 (M.1878/1879) yılı bütçesinde bu miktar belirtilmiş olsa da hazinenin içerisinde bulunduğu müzayaka nedeniyle söz konusu tahsisatın karşılanması pek mümkün gözüküyordu. Neticede hapisane ve karakol memurlarının maaşları/tahsisatları Dâhiliye Nezareti bütçesine nakledilmiş ve tahsildarlarında aidatla istihdamı kararlaştırılmıştır. Böylelikle Edirne Vilayeti'nin güvenliği ve asayışı için öngörülen bütçe yarı yarıya azalmış 7.037.000 kuruşa düşmüştü. Buna ilaveten, vilayetin güvenliğini sağlamada aksaklıklar yaşanacağı endişesine rağmen ilk planda ön görülen asker ve

³⁹ Kemal Karpat, *age.*, s. 261–262; 1881/82–1893 nüfus sayımına göre Edirne'de Ermeni nüfusu hakkında bk. Bülent Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına (1881/1882-1893) Göre Edirne'deki Ermeni Nüfusu", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I/2 (2011), s. 85-100.

⁴⁰ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁴¹ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁴² BOA, İ. DH. 781/63494.

⁴³ SVE, Sene H. 1309, II. Kısım, Defa 18, s. 8.

⁴⁴ BOA, İ. DH. 3672/46833 lef 3, 5, 14; Sadaret Mektûbî Mühimme (A.) MKT. MHM.) 467/5 lef 1, 2.

⁴⁵ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁴⁶ BOA, Y. A. HUS. 165/167 lef 1, 2.

zabıta güçleri 278 polis, 4 tabur piyade, 4 bölük jandarma süvarisine indirilmişti. Ancak vilayetin güvenlik ve asayişinin bir düzene oturtulamaması hatta bazı bölgelerde hâlâ eski usullere göre zabıta, polis ve jandarma istihdam edilmesi güvenlik meselesini öncelikli ve zorunlu kılmaktaydı. Her ne kadar Harbiye Nezareti'nin yaptığı değişiklik kabul edilmek zorunda kalınmışsa da mahallî yönetim ilk teklif edildiği şekilde kolluk kuvvetlerinin istihdamında ısrar ediyordu.⁴⁷ Vilayet dâhilinde bulunan köy ve kasabalara gitmesi kararlaştırılan askerlerin hâlihazırda ikame yerlerinde bulunmaması⁴⁸ örneğinde görüldüğü üzere resmî düzlemde alınan kararların uygulanmasında yaşanan aksaklıklar güvenlik ve asayiş sorununun daha da büyümesine ve uzun soluklu olmasına sebebiyet vermiştir. 1882 yılına gelindiğinde ise vilayette piyade ve süvarilerden oluşan toplam 1.658 jandarmanın görev yaptığı⁴⁹ anlaşılmaktadır ki bu rakam daha 1880 yılında talep edilen miktarın altındadır. 1879'da vilayetin savunması için hazırlanması tasarlanan redif alaylarının yazımı ise ancak öngörüldüğü tarihten iki yıl sonra gerçekleşebilmiş ve Ocak 1881'de 1. ve 2. sınıf Redif Alayları silahaltına alınmaya başlanmıştır. II. Ordu-Hümâyûn'a mensup 3. Nişancı Taburu'nun kurulması da yine bu döneme denk gelmektedir.⁵⁰ Nitekim bu durum Harbiye Nezareti tarafından tekrar gündeme alınmış, 1882 senesinden itibaren Edirne Vilayeti için mevcuda 80 süvari ve 240 piyadenin daha ilave edilmesi tasarlanmıştır.⁵¹ Nihaî tahlilde H. 1300-M. 1882/1883 yılında Edirne Vilayeti'nde 1.358'i piyade, 320'si süvari olmak üzere toplam 1.678 jandarma, 216 polisin güvenlik ve asayişini sağlamak üzere görevlendirildiği tespit edilebilen bilgiler arasında yer almaktadır.⁵²

ADLÎ YAPILANMA

Edirne Vilayeti'nin hâlihazırda sahip olduğu öneme nazaran adliye teşkilatının ahalinin güvenini kazanacak, Bulgaristan Eمارeti ile Şarkî Rumeli yönetimleri için yapılan ıslahattan faydalanmak istemelerinin önünü kesecek şekilde ve Mehakim-i Nizamiye Hakkında Nizamnâme'ye⁵³ uygun olarak düzenlenmesi gerekiyordu. Adliye Nezareti, azaların seçimini doğrudan doğruya ahalinin seçimine bırakmıştı. Ancak işgalden dolayı Edirne Vilayeti'nin ahali göç etmiş olduğundan bu usulün uygulanması mümkün görünmüyordu. Bu doğrultuda Edirne Vilayeti'nde geçici olarak Usûl-i Mehâkimât-ı Hukûkiye⁵⁴ ve Cezaîye⁵⁵ Kanûnları ile İlâmat-ı Hukûkiyenin İcrâsına Dâir Nizamnâme⁵⁶ layihalarına göre adli muamele yapılması kararlaştırılmıştır.⁵⁷ Nihayetinde vilayet genelinde bütün tebaanın hukukunun temini ve rahatları için yeni kanun ve usuller gereğince 1879 yılında Nizamiye Mahkemeleri kurulmaya başlanmıştır.⁵⁸

Vilayetin adli teşkilatı bu şekilde düzenlenmeye çalışılırken Müslüman ahalinin göç esnasında emaneten Gayrimüslim komşularına teslim ettikleri ya da başıboş olarak bıraktıkları

⁴⁷ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁴⁸ BOA, Dâhiliye Mektûbî (DH. MKT.) 1333/22.

⁴⁹ BOA, Sadaret Mühimme Kalemi (A.) MKT. MHM.) 486/95.

⁵⁰ SVE, Sene H. 1309, II. Kısım, Defa 18, s. 13.

⁵¹ BOA, A.) MKT. MHM. 486/95.

⁵² SVE, Sene H. 1300, Defa 9, Edirne Vilayet Matbaası, s. 51-52.

⁵³ 1872 (1288)'de yayınlanan "Mehakim-i Nizamiye Hakkında Nizamnâme" ile mahkemelerin teşkilatı yeniden düzenlendi. Buna göre mahkemeler a) Bidayet Mahkemeleri, b) İstinaf mahkemeleri şeklinde iki dereceye ayrıldı. Kazalardaki Deavi Meclisleri bidayet, livalardaki Temyiz Meclisleri bidayet ve istinaf, vilayetlerdeki Divan Meclisleri ise sadece istinaf mahkemesi olarak görev yapacaktı. Nizamnâme ile Nizamiye mahkemeleri mülkî örgütten ayrılıp bağımsız mahkemeler haline de getirildiler (Osman Köksal, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", *OTAM*, 9 (1988), s. 263-264.

⁵⁴ *Düstur*, I. Tertip C.IV, İstanbul 1299, IV, s. 252-318.

⁵⁵ *Age.*, s. 135-224.

⁵⁶ *Age.*, s. 225-235.

⁵⁷ BOA, İ. MMS. 61/2879.

⁵⁸ SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım, s. 8.

ancak daha sonra gasp edilen hayvanlarını ve eşyalarının iadesine dair oluşan sorunlar, çözüme kavuşturulmayı bekleyen en öncelikli hususu teşkil ediyordu. Adli düzenlemeler rayına oturana kadar bahse konu hukuk davaları Edirne Valisi Rauf Paşa'nın uhdesine verilmişti. Ancak ahali ve vali arasında meydana gelen restleşme sonucunda⁵⁹ 17 Kasım 1879 (5 Teşrin-i Sani 1295) tarihinde merkez sancak Edirne'de bir sulh komisyonu kurulmuş livalar ve nahiyelerde de şubelerin açılması kararlaştırılmıştır.⁶⁰ Söz konusu komisyon azalarının muhtelit ve bu tür alacak verecek davaları olmayan tarafsız kişilerden seçilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca yabancı temsilcilerin bulunmasında da fayda görülmesi üzerine Edirne Sancağı'nda kurulan sulh komisyonunda banka direktörü Mösyö Balak ile Fransa tebaasından Mösyö Rişber'in olması uygun görülmüştür.⁶¹ Komisyonun çalışırken öncelikli olarak dikkat edeceği husus ise ele alınan davaların hâlihazırda ve gelecekte sorun yaratmayacak şekilde çözüme kavuşturulmasıydı.⁶² Bu hususları bir esasa oturtmak üzere Babiâli Hukuk Müşavirliği tarafından şikâyet dilekçeleri ve açılmak istenen davalardan hangisinin kabul olunacağı ile hangi esas üzerine sonuçlandırılacağına dair bir talimat kaleme alınmış⁶³ ve Meclis-i Hass-ı Vükelâda kabul edilmiştir.⁶⁴ Söz konusu talimata göre:

1. İslâm ahalinin göç ettiği sırada senet karşılığında ya da senetsiz olarak Hristiyan ahaliye emanet ettikleri hayvan ve eşyalar aynıyla yerlerinde duruyorsa iade edilmeleri gerekiyordu.
2. İslâm ahalinin göç esnasında evlerinde ve çiftliklerinde başıboş bırakılıp Hristiyan hizmetkârları veya komşuları tarafından alınarak saklanmış olan hayvan ve diğer eşyaları bir nevî emanet hükmünde olduğu için aynıyla yerlerinde duruyorsa sahiplerine iadeleri sağlanmalıydı.
3. İadesi talep edilen bu gibi hayvan ve eşyalar, emanet edilenler tarafından satıldığı takdirde elde ettikleri kazancı gerçek hak sahiplerine ödemek zorundaydılar.
4. Gerek emaneten komşulara teslim olunan ve gerek başıboş olarak bırakıldığı için komşular tarafından alınıp satılmış olan hayvan ve diğer eşyalar istila sırasında Ruslar veya diğer ahali tarafından gasp ve yağma edilmişse söz konusu hayvan ve eşyanın geri alınarak sahiplerine teslimi mümkün değildir.
5. Üçüncü ve dördüncü kez el değiştirmiş olan hayvan ve eşya kullanım hakkına sahip olan bu kişilerden geri alınamazdı. Ancak eski sahipleri istedikleri takdirde bedelini ödemek şartıyla geri alabilirdi.
6. Yakılan binalar ve istila esnasında telef olan eşya ve sairenin tazminatı istenemezdi. Bu davalar reddedilecekti.
7. Gerek hayvan ve eşyanın emanet olarak teslim edildiğini gösteren gerekse söz konusu bu emanetlerin gasp ve yağma olunduğuna dair sunulan delillerin kabul edilmesi ve bunları ortaya çıkarmak için yapılması gereken araştırmanın ne şekilde yapılacağı komisyonun takdirine bırakılmıştır.
8. Komisyon marifetiyle sonuçlanacak davaların kararları daire-i sulhiyeden çıkılmamak üzere oy çokluğuyla alınacaktır.⁶⁵

⁵⁹ BOA, ŞD. 2424/32 lef 1-1.

⁶⁰ SVE, Sene H. 1309, II. Kısım, Defa 18, s 11.

⁶¹ BOA. DH. ŞFR. 113/6 lef 2.

⁶² BOA, Dâhiliye Şifre (DH. ŞFR.) 113/16 lef 2.

⁶³ BOA, Sadaret Divan Kalemî Evrakı Mukaveleler (A.) DVN. MKL.) 18/27.

⁶⁴ BOA, İ.MMS. 65/3069 lef 1.

⁶⁵ BOA, Sadaret Divân-ı Hümâyün Mukaveleler (A.) DVN. MKL.) 18/27.

Bunun üzerine sulh komisyonu bir kaç defa toplanmış ve gönderilen talimata göre şu kararlar alınmıştır.

1. Komisyon Aralık 1877'den (93senesi Kanun-ı Evveli'nden) 1879 yılının Mart'ı başlarına (95 senesi Martı ibtidası) kadar olan süre içerisinde meydana gelen hayvan ve sair işlerden kaynaklanan davalara bakacak, belirlenen tarihlerden önce ve sonrasına ait davalarla ilgilenmeyecektir.

2. İslâm ahalinin göç esnasında Hristiyan ahaliye emanet ettikleri hayvan ve eşya davalarına bakılacaktır.

3. Ruslar tarafından gasp edilerek satılan yahut diğer bir şekilde başkalarının eline geçmiş olan hayvan ve eşya davalarına bakılmayacaktır.

4. Gasp, yağma veya hırsızlıkla iki elden fazla el değiştirmiş olan hayvan ve eşya üçüncü elde mevcut olsa bile bu hususta açılan davalar kabul edilmeyecektir.

5. Genel af ilan edilmesine rağmen İslâm ahalinin bu davalarına bakıldığı gibi Hristiyan ahalinin de bu minvaldeki davalarına bakılmasına İslâm ve Hristiyan azalar oybirliğiyle karar vermişlerdir.

6. İki İslâm ve bir yabancı aza Müslümanların hane ve çiftliklerinde bıraktıkları ve Hristiyan komşuları tarafından alınan hayvan ve eşyanın iade edilmesini reddetmişlerdir.

Bunların dışında Rum ve Bulgar azası ise ev ve çiftliklerde terk olunarak Hristiyanlar tarafından alınmış olan hayvan ve eşyalardan elde kalanların iadesi ile komşu ve hizmetçilere emaneten bırakılan ancak onlarından elinden başkaları tarafından gasp olunan hayvanların talep edilmesinin ilan edilen genel affa aykırı olduğunu, komisyonun buna karşı çıkması halinde işten el çekeceklerini ifade etmişlerdir.⁶⁶

Edirne Valisi Rauf Paşa ise hem Babiâli tarafından gönderilen talimatın hem de Sulh Komisyonu'nun bu talimata istinaden aldığı kararların daha önce ilân ve neşredilmiş olan genel affa⁶⁷ uyuşmadığı kanaatindeydi. Bu durumda devlet kendi eliyle hukuki bir hata yapıyor olacaktı. Aynı zamanda Hristiyanlara da karşı dava açma hakkı doğacak ve büyük bir ihtimalle bu durumdan Avrupa hoşnut olmayacaktı. Daha da kötüsü daha yeni yeni huzur bulmuş olan Şarkî Rumeli Müslüman ahali de zarar görecekti.⁶⁸ Hatta bir kısım ahalinin komisyonun yerli ve davalarla ilgileri bulunan azalarını kabul etmeyip komisyon üyelerinin hepsinin Avrupalı olmasını talep edeceklerine, mevcut komisyonun aldığı kararların uygulanması halinde birkaç bin kişi toplanarak karşı dava açacaklarına ve vilayette bulunan Avrupalıların da konsoloslukları vasıtasıyla durumu devletlerine bildireceklerine dair ihbarlar almıştı. Vilayette Hristiyan ve İslâmlar arasında gerginliğin arttığını ve olayların böyle seyretmesi halinde büyük bir kargaşa çıkmasından endişelenen Rauf Paşa, Babiâli'nin bu tür sorunlara yol açmayacak yeni düzenlemeler yapmasını talep ediyordu.⁶⁹ Ancak devlet genel affın kişisel hukukla alakalı olmadığı, söz konusu talimatın adaleti tesis etmek üzere Babiâli Hukuk Müşavirliği tarafından hukuk kaidelerine uygun olarak hazırlandığı gerekçeleriyle ilk kararından vaz geçmemiştir. Bu hususun mahallî yönetim ve ilgililer tarafından iyice anlaşılması için Şurâ-yı Devlet azasından Abro Efendi Edirne'ye gönderilmiştir.⁷⁰ Rauf Paşa ise Avrupa'nın genel affı bahane ederek duruma müdahil olacağı yönündeki uyarısında haklı çıkmış ve Rusya'nın Edirne konsolosu

⁶⁶ BOA, İ. MMS. 65/3069 lef 3.

⁶⁷ BOA, İ. MMS. 65/3069 lef 6.

⁶⁸ BOA, İ. MMS. 65/3069 lef 4.

⁶⁹ BOA, İ. MMS. 65/3069 lef 5.

⁷⁰ SVE, Sene H. 1309, Defa 18, II. Kısım, s. 11.

itirazda bulunmuştur. Hatta Rusya konsolosu diğer konsoloslukları işe katarak durumu uluslararası politik bir malzemeye çevirmek istemiştir. Ancak Rus konsolosun bu hamlesi işe yaramamış devlet büyük bir kararlılıkla belirlenen esaslarda davalara bakmak üzere⁷¹ vilayetin hemen her livasında oluşturulan⁷² sulh komisyonları varlığını 1882/1883 yılına kadar devam ettirmiştir.⁷³

EKONOMİ

Savaşın en kötü sonuçlarından bir tanesi de insanların zorunlu göçe tabi tutulmasıdır. 93 Harbi'nde de kural değişmemiş Edirne Vilayeti hem göç veren hem de göç alan bir bölge olma özelliğini korumuştur. Bu çift taraflı yıkım, vilayetin kendisini hem sosyal hem de ekonomik anlamda toplamasını oldukça zora sokmuştur. 93 Harbi sırasında bir buçuk sene süren Rus işgali nedeniyle göç eden ve tüm varlığını kaybeden halktan geri dönmeyi başarabilen ancak emlakı ve tarım aletleri gasp edilen çiftçilerin ise ellerinde sadece kuru bir toprak kalmış, tarlalarını işleyememişlerdir.⁷⁴ Dolayısıyla savaş durumu bitmesine rağmen köyler ve çiftlikler hayat emaresinin olmadığı metruk yerler haline gelmiştir. İskân ettirilmek üzere başka yerlerden gönderilen muhacirler de Çerkezlerden kalan boş ve terkedilmiş mahallere yerleştirilmişti. Söz konusu muhacirlere devlet tarafından tahsis edilen 35.000 liranın yarısı iâşe ve geçimlerini sağlamak için kullanılmış diğer yarısı da dul, yetim ve ihtiyarlar için harcanmıştı. Verilen iâşe sayesinde kışı sağ salım atlatmışlar ve en kötü durumda olanlara biraz tohum verilerek ziraat yapmaları sağlanmıştı. Vilayetin sermayeleri tahsil edilmesi mümkün olmayan alacaklardan ibaret olan menafî sandıkları ile halkı finanse edebilmesi de mümkün değildi. İstila esnasında bunlara ait kayıtlar, defterler ve senetler kaybolduğundan söz konusu alacakların tespit edilmesi çok zaman alacaktı. Faraza tespit edilse bile bunların tahsil edilmesi ancak ahalinin maddi durumunun iyi olması ile mümkün olabilirdi.⁷⁵ Dolayısıyla ne merkezî hükümetin ne de mahallî idarenin daha fazla hazırdan finanse edemeyeceği ahalinin, biran önce üretime başlayarak devletin ekonomik döngüsüne entegre olmaları sağlanmalıydı.

Edirne Vilayeti'nde ekonominin canlanması için mahallî yönetim tarafından Babîâlî'ye bir dizi teklif sunulmuştur. Bunların başında barınabilecek kadar bir ev ile ziraat yapabilmek için tohumluk ve hayvan yardımı yapılmasını talep eden çiftçilere⁷⁶ devlet tarafından bedeli ahali tarafından sonradan ödenmek üzere yeterli miktarda tohumluk ve hayvan verilmesi gelmekteydi. Bu gerçekleşemediği takdirde ahalinin emlak ve arazilerini rehin vermek karşılığında borç alabilmeleri için yeterli sermayesi olan bir ziraat bankasının kurulmasına acilen ihtiyaç duyulmaktaydı.⁷⁷

Edirne'deki Tunca, Meriç ve Arda nehirleriyle Dimetoka kasabasından geçen Kızıldeli suyu üzerinde daha önce inşa edilmiş olan ve yükselen suların yön değiştirmesine neden olarak arazilerin sular altında kalmasına dolayısıyla mahsulün zarar görmesine yol açan değirmen arklarının kaldırılması da ziraatın daha sağlıklı yapılabilmesi için mahallî idare tarafından Babîâlî'ye sunulan teklifler arasındadır. Söz konusu nehirlerin temizlenerek gerekli yerlere koruma setleri inşa edilmesi ve zikredilen değirmenlerin, sahiplerine bir miktar tazminat ödenerek kaldırılması ve bundan sonra inşalarına müsaade edilmemesi gerekiyordu. Ancak hâlihazırda duruma kıyasen bu düzenlemeler için bütçe ayırmanın devleti sıkıntıya sokacağı

⁷¹ BOA, Hariciye Siyasî (HR. SYS.) 1231/79.

⁷² BOA, ŞD. 1910/66 lef 2.

⁷³ SVE, Sene H. 1300, Defa 9, s. 45.

⁷⁴ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁷⁵ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁷⁶ BOA, ŞD. 1910/13.

⁷⁷ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

ortada olmakla birlikte nehirlerin söz konusu durumu günden güne daha çok zarar açmakta, birçok arazinin boş kalmasına ve terk edilmesine sebebiyet vermektedir. Söz konusu düzenlemelerin yapılması halinde su basmasından korunacak verimli arazilerin satışından ya da tarım ürünlerinden alınan öşür vergisinden devlet hazinesinin yararlanacağı ortadaydı. Yıkılan değirmenlerin yerine maddî durumu iyi olan kişiler tarafından buhar, yel ve hayvan değirmenleri inşa olunduğu takdirde ahali ihtiyaçlarının daha kolaylıkla karşılanacağı aşikârdı.⁷⁸

Dedeğaç Limanı'nın yeniden düzenlenmesi de Edirne Vilayeti'nde ekonominin canlanması için mahallî idarenin Babıâli'ye sunduğu öneriler arasında yer almaktaydı. Vilayetin ekonomik sirkülasyonunun da Dedeğaç limanı da oldukça önemli bir yeri kapsıyordu. Daha öncede değinildiği üzere vilayetin eski idarî yapılanmasına nahiye olan Dedeğaç da kazaya çevrilmesinde en etkili unsur ticaret merkezi olmasıydı. Ancak savaştan sonra Dedeğaç limanının da hali de pek iç açıcı değildi. Bütün bunların dışında Şark-i Rumeli Vilayeti tarafından Ahyolu Burgazı'nda bir liman yaptırılması da ihtimal dâhilindeydi. Bu durumda ise ticaret Ahyolu limanı üzerinden gerçekleşecek ve Dedeğaç önemini kaybedecekti. Dolayısıyla söz konusu limanın bir an önce düzenlenip genişletilerek kış mevsiminde ve şiddetli havalarda vapur ve büyük gemilerin barınabileceği seviyeye getirilmesi, mahallî yönetimin Nafia Nezareti'ne yaptığı önemli uyarılardan biriydi.⁷⁹ Mahallî idare tarafından Babıâli'ye sunulan her iki teklif de isabetli ve yerinde olmasına rağmen yaptığımız araştırmalarda devletin söz konusu hususlara dair girişimde bulunduğu dair bir bilgiye tesadüf edilememiştir.

Devletin Edirne Vilayeti'nde ziraatı canlandırmak için düşündüğü tedbirlerin başında muhacirlere tarım arazi tahsisi gelmektedir. Bu doğrultuda yayımlanan karamnameye göre, İstanbul, Edirne ve Gelibolu arasında devlete ait çiftlikler ve boş araziler ile boş köylere yerleştirilecek her bir muhacir ailesine, verimi göz önünde tutularak 100 dönümden 130 dönüme kadar arazi tahsis edilecekti. Tevdi edilen arazilerin bir kısmı tarım yapılmaya uygun olmakla birlikte bir kısmı ise pırnalık adı verilen ve işlenmeye başlamadan önce temizlenmesi gereken arazilerden oluşmaktaydı. Tarım arazisi tahsis edilen muhacirler, gerekli olan alet ve edevat kendileri tedarik edeceklerdi. Söz konusu araziler 10 sene başkasına satmamaları kaydıyla tapulu malları olacaktı. İşlenmemiş arazilerde muhacirlere tapu karşılığı verilecekti. Ancak araziler için dışarıdan borç almaları halinde söz konusu arazinin satışı borç muvakaalesinin şartlarına tabi olacaktı.⁸⁰

Edirne Vilayeti'ndeki tarımsal faaliyetleri yaygınlaştırmak üzere yurtdışından ithal edilen alet ve edevat, fabrika kurmak için getirtilen makine alet ve edevat kapsamına sokularak 15 yıl müddetle gümrükten muaf tutulması⁸¹, işgal esnasında ahali göç eden yerleşim yerlerindeki meraların sahipleri döndüğünde bedelleri verilmek üzere muvakkaten kiralanması ve böylelikle hayvancılığın devam ettirilebilmesi de devletin aldığı tedbirler arasındadır.⁸²

1880 yılında çiftçinin ekip biçmesi için gerekli olan donanım ve hayvan ihtiyacı tam manasıyla giderilememekle⁸³ birlikte alınan tedbirler nispeten işe yaradığı, vilayet ziraat alanında bir toparlanma yaşamıştı. Hatta çiftçiler ihtiyaç fazlası ürün yetiştirebilmişti. Fazlalık ürünün satılması çiftçilere ekonomik anlamda rahatlama sağlayacağı gibi vilayet ticaretinin canlanmasına da katkıda bulunacaktı. Ancak devlet politikası gereği zahire ihracının yasak olması, ihtiyaç fazlası ürünü piyasaya sürmek isteyen çiftçileri zor duruma sokmuştur. Üstelik

⁷⁸ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁷⁹ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁸⁰ BOA, A. } DVN. MKL 19/27.

⁸¹ BOA, ŞD. 1173 D/24 lef 12.

⁸² BOA, ŞD. 1910/11 lef 1.

⁸³ BOA, ŞD. 1910/42 lef 2.

bu yasak, zahire ihraç ve ithalatının yapıldığı en önemli noktalar olan iskelelerinde atıl hale gelmesine neden olduğu gibi tüccarında zarara uğramasına sebebiyet vermiştir.⁸⁴ Söz konusu durumun felaketle sonuçlanacağını düşünen çiftçiler ve tüccar, devletten yasağın kaldırılmasını talep etmiştir.⁸⁵ Yerel yöneticilere göre de yerel üreticiden zahire alamayan tüccar, Şarki Rumeli'ye giderek rayicinin çok üzerinde bir fiyatla zahire satın alıyordu. Bu denklemde her iki taraf para kazanamadığı için vergi ödemeleri de mümkün olmama ve dolayısıyla hazine zarara uğramaktaydı.⁸⁶ Nitekim Meclis-i Vükelâ'da yapılan müzakerelerde gelen şikâyetler haklı görülerek yeni mahsulün her yere ulaşması şartıyla tüm memlekette zahire ihracı yasağının kaldırılması kararlaştırılmış ve Edirne arz ettiği önem ve gelen talepler göz önüne alınarak yasağın ilk kaldırıldığı vilayet olmuştur.⁸⁷

İMAR

Savaşın etkilerini silmek üzere atılan adımlardan birisi de vilayetin hemen her yerinde tesadüf edilen harap görüntüyü⁸⁸ silmek üzere imar faaliyetlerine girişilmesidir. İşe bir şehirde devletin varlığının somut tezahürü olan ve savaş esnasında birçoğu yıkılan ya da oturulamaz hale gelen hükümet binası, karakol, hapisane gibi resmî kurumların inşasıyla başlanmıştır.

Devlet işgalden hemen sonra resmî kurumlar bazında oluşan bina açığını öncelikle kiralama yöntemiyle çözmeye çalışmıştır. Ancak bu durum aksamalara sebebiyet vermiş ve ayrıca yerel idareciler tarafından devletin itibarına zarar veren bir husus olarak telakki edilmiştir.⁸⁹ Bütün bunların dışında ödenen kira bedelleri vilayet bütçesini ve dolayısıyla da devlet bütçesini zarara uğratan bir masraf kalemi haline gelmiştir. Sadece 1880 yılı için hükümet konağı ve karakol kirası olarak senelik Edirne Sancağı için 8.160, Tekfurdağı Sancağı için 7.200, Dimetoka Sancağı için 4.320, Gelibolu Sancağı için 3.000, Kırkkilise Sancağı için 13.704 kuruş olmak üzere toplamda 36.384 kuruş ödenmesi⁹⁰ bu durumu gözler önüne seren somut verilerdir. Bu hususlar resmî kurumların binalarının yeniden inşasını zarurî hâle getirmiştir.

Yapılması ön görülen ve keşif defterleri ile bütçesi hazırlanan binaların inşasında mahallî idareleri ve merkezî yönetimi en çok zorlayan konu ise maliyetin nereden karşılanacağıdır. Hem mahallî hem de merkezî bütçelerde yeterli ödeneğin olmaması, bütçe düzenlemelerinde hangi nezaretin hangi masrafı karşılayacağına dair belirsizliklerin olması ve bunun düzeltilmesinin zaman alması⁹¹, mahallî idarelerin tahsisatlarının önceden belirlenmiş hususların dışında başka bir yere sarf edilmesine merkezi yönetim tarafından müsaade edilmemesi⁹² yerel ve merkezdeki idarecileri farklı çözüm yolları bulmaya sevk etmiştir. Edirne Sancağı'nda kaldırımlara sarf edilmek üzere köprülerden Duhuliye vergisinin alınması bu minvalde yürürlüğe giren bir vergidir.⁹³ Rus işgali sırasında zarar görmüş ve harap halde olan resmî binaların molozlarının yeniden değerlendirilmesi ya da satılarak elde edilen kazancın yeni inşaatlarda kullanılması da kabul gören ve uygulanan çözüm önerilerinden biri olmuştur.⁹⁴ Bu hususta başvuru bir diğer yöntem ise vilayet ahalisinin nakdî ve aynî yardımıdır. Halkın inşaat için gerekli olan

⁸⁴ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁸⁵ BOA, ŞD. 1910/42 lef 2; 1910/45 lef 2; 1910/48 lef 2.

⁸⁶ BOA, ŞD. 1910/48 lef 2; 1910/49 lef 2.

⁸⁷ BOA, ŞD. 1910/50 lef 1.

⁸⁸ Rusların Edirne Sancağı'ndaki tahribatı için bk. Annie Bressey, *Sunshine and Storm in the East or Cruises to Cyprus and Constantinople*, NY 1880, s. 354-355.

⁸⁹ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

⁹⁰ BOA, İrade-i Şurâ-yı Devlet (İ. ŞD.) 50/2794 lef 2; ŞD. 1910/33 lef 8.

⁹¹ BOA, ŞD. 1910/56 lef 1.

⁹² BOA, ŞD. 1910/60 lef 1.

⁹³ SVE, Sene H. 1309 Defa 18, II. Kısım, s. 8.

⁹⁴ BOA, ŞD. 1910/28 lef 1; 1910/36.

malzemenin naklini ve inşaatta çalışmayı bedelsiz olarak üstlenmesi⁹⁵, mal sandıklarından ve öşriye nakliye ücretlerinden olan alacaklarını hibe etmesiyle⁹⁶ inşaatlar için gerekli kaynak sağlanmıştır. Karşılığı sonradan ödenmek şartıyla şehir sandıklarından borç almak da çok nadir de olsa başvuru yöntemlerinden biri olmuştur.⁹⁷

İnşa olunacak binaların dayanıklı olması ve tasarruf kaidelerine dikkat edilmesi⁹⁸, keşif defterinde her kalemin açıkça yazılması ve inşaat tamamlandıktan sonra gerekli kontrollerin yapılarak tasarlanan bütçe ile harcanan bütçenin uyuşması⁹⁹ devletin üzerinde önemle durduğu hususları oluşturmaktadır. Bu kapsamda Edirne Vilayeti'nde savaştan hemen sonra 1879–1882 yılları arasında hükümet konağı, karakol, hapishane gibi resmî kurumların inşası için tespit edebildiğimiz kadarıyla, Cısr-i Mustafa Paşa, Vize, Gelibolu, Gümülcine, Dimetoka, Tekfurdağı sancakları için toplam 296.606 kuruş harcanmıştır.¹⁰⁰

Vilayet ulaşım ağını oluşturan ve savaş zamanında neredeyse tamamen harap olan yolların geçitlerin, şoselerin, köprülerin yeniden düzenlenmesi ve aktif hale getirilmesi vilayeti tekrar abad etmek amacıyla yapılan imar faaliyetleri arasındadır. Vilayet merkezine bu dört buçuk saat mesafede ve Şarkî Rumeli sınırında en işlek caddelerden biri olan Cısr-i Mustafa Paşa kazasının yolu bozulduğu gibi, küçük büyük otuzdan fazla ahşap köprü de kullanılamaz hale gelmişti ki bu durum vilayetin hemen her yerinde tesadüf edilen sıradan bir manzaraydı. Suların yükseldiği kış mevsiminde ahalinin zorluk çekmemesi ve ziyan olmaması için zikredilen köprü ve yolların tamiri/yapımı için bütçesinin hazırlanması ve tamirlerine başlanması öncelikli hususu teşkil etmekteydi. Ancak Edirne Vilayeti'nin H. 1295/M. 1878 senesinin nafia tahsisatı, memur maaşlarını zar zor karşılıyordu. H. 1296/M. 1879 senesi bütçesi ise 100.000 kuruştur ki bunun yarısı memur maaşlarına harcanacaktı. Geri kalan kısmı ise ancak dört saatlik bir yolun tamirine yetebilirdi. Dolayısıyla mahalli bütçeyle söz konusu tamiratların yapılması mümkün olmadığından vilayetin bütçesinde nafia kalemi tahsisatının artırılması gerekiyordu.¹⁰¹ Ancak H. 1297 (M. 1879/1880) yılında hiç yol ve soşe yapılmaması¹⁰² gerekli bütçenin tahsis edilmediğini göstermektedir. H. 1298 (M. 1880/1881) yılında ise Edirne kasabasından demiryolu mevkiine kadar (toprağın tekrar mahalline yerleştirilmesi) 2.200 m., Yanbolu şosesinin tamiri 3.000 m., Kırkkilise'den Babaeski'ye ve oradan istasyona 2.329 m., Tekfurdağı'ndan Muradlı'ya 1.466 m., Gelibolu'dan Keşan'a 10.933 m., Gümülcine'den Portolagos'a 1.333 m., Portolagos'tan Aksanti'ye 4.000 m., Dimetoka'dan Karaca'lı'ya ve Ortaköy'e 18.200 m. olmak üzere toplam 43.461 metre yol yapılmıştır.¹⁰³ H. 1297 (M.1879/1880) yıllarında 26; H. 1298 (1880/1881) yılında ise 70 köprü ve suyolu inşa edilmiştir.¹⁰⁴ Edirne'ye su taşıyan su mecrasının 150.000 kuruşluk bir masrafla tamiri de imar faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵

⁹⁵ BOA, ŞD. 1910/28 lef 1; 1910/60; 1911/1 lef 1.

⁹⁶ BOA, ŞD. 1911/8 lef 1; 1911/9 lef 1.

⁹⁷ BOA, ŞD. 1911/1 lef 1.

⁹⁸ BOA, ŞD. 1910/28 lef 1; 1910/41.

⁹⁹ BOA, ŞD. 1910/28 lef 1, ŞD 1910/41; 1910/36 lef 1; 1911/8 lef 1.

¹⁰⁰ BOA, ŞD. 1910/36 lef 1; 1910/56 lef 1; 1910/60 lef 1; 1911/1 lef 1, 1911/9 lef 1; 1911/16 lef 9.

¹⁰¹ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

¹⁰² BOA, Yıldız Parakende Ticaret ve Nafia Nezareti Mârûzâtı (Y. PRK. TNF.) 1/26, s.5.

¹⁰³ BOA, YPRK TNF 1/26, s.5.

¹⁰⁴ BOA, YPRK TNF 1/26, s. 5.

¹⁰⁵ BOA, İ. DH. 797–64642.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'nin izlerini silmek üzere Edirne Vilayeti'nde aldığı önlemler öncelikli olarak vilayette tekrar Osmanlı düzenini kurmaya, devleti görünür kılmaya, halkın refahını ve asayişini sağlamaya yöneliktir. Edirne Vilayeti'nin, Hristiyan bir vali tarafından yönetilen ve mümtaz bir eyalet konumunda olan Şarkî Rumeli Vilayeti'yle sınır olması devletin bu hususlarda atacağı adımları hassaslaştırmıştır. Şarkî Rumeli Vilayeti'yle sınır olan Ortaköy ve Tırnova nahiyelerinin kazaya çevrilmesi, İğnebolu, Tırnova, Cısr-i Mustafa Paşa, Ortaköy, Sultanyeri, Ahi Çelebi kazalarının güvenlik ve asayişine daha fazla önem gösterilmesi¹⁰⁶ bu hassasiyetin tezahürüdür.

Edirne Vilayeti'nin yönetim kadroları oluşturulurken de dikkat edilen en önemli hususlardan biri, her ne kadar 93 Harbi bitmiş olsa bile aralarındaki gerginlik devam eden Müslim-Gayrimüslim unsurları kontrol altında tutmaktır. Daha önce Laşid Mutasarrıflığı'nda bulunmuş Corci Paşa ile Girit Müşavirliği yapmış Todoraki Efendi'nin vilayetin gayrimüslim nüfusu üzerinde kontrol sağlamak üzere Rauf Paşa'nın maiyetinde görevlendirilmeleri¹⁰⁷. Rauf Paşa'nın görev yerine ulaşır ulaşmaz öncelikle cemaat reislerini ve şehrin ileri gelenlerine devletin iyi niyetini göstermek üzere ziyaretlerde bulunması¹⁰⁸ bu tespiti güçlendiren önemli verilerdir. Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasındaki göç sırasında emanet edilen mallar yüzünden ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümü için oluşturulan Sulh Komisyonlarının Müslim-Gayrimüslim azalardan ve yabancı temsilcilerden oluşturulması da vilayette asayişin ve huzurun sağlanması için alınan bir tedbirdir. Babıâli'nin, komisyonun ele aldığı davaları hâlihazırda ve gelecekte sorun yaratmayacak yani "*daire-i sulhiyeden*" çıkılmadan, oyçokluğu esasına göre çözüme kavuşturmasını şart koşması da bu minvalde değerlendirilebilir. Her ki örnekte de görüldüğü üzere devletin Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında dengenin sağlanması için gösterdiği hassasiyetin altında vilayette huzur ortamını yaratmak kadar, yabancı devletlerin gayrimüslimlere haksızlık yapıyor iddiasıyla olası müdahalelerinin önüne geçmek yatmaktadır. Ayrıca bu çalışma kapsamında ulaşılan ve 93 Harbi'nin hemen ardından Edirne Vilayeti'nin erkek nüfusunu, doğum ve ölüm oranlarını, ölüm sebeplerini gösteren bir nüfus cetveli 1881/82–1893 nüfus sayımındaki kayıtlara yakın veriler sunması açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'nden hemen sonra 1879–1882 yılları Edirne Vilayeti'nde savaşın izlerini silmek için attığı adımlar vilayeti yeniden organize etmeye ve Osmanlı kimliğinin inşasına yöneliktir. Ancak bu yapılmaya çalışılırken vilayetin sınırdaşı olan Şarkî Rumeli Vilayeti'nin oluşturabileceği potansiyel tehlikelere karşı da önlemler alınmaya ve Osmanlı Devleti'nin savaş nedeniyle harap hale gelen bir vilayeti çok kısa bir sürede tekrar hayata döndürebilecek güçte olduğu sergilenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yapılan imar faaliyetleri için 1879–1882 yılları arasında hükümet konağı, karakol, hapisane gibi resmî kurumların inşası için tespit edebildiğimiz kadarıyla, Cısr-i Mustafa Paşa, Vize, Gelibolu, Gümülcine, Dimetoka, Tekfurdağı sancakları için toplam 296.606 kuruş harcanmıştır Vilayette savaş nedeniyle durma noktasına gelen ziraat ve ticarete dayalı ekonomik faaliyetlerin savaşın hemen akabinde ihracata elverişli bir hale gelmesi devletin bu hususta aldığı tedbirlerin işe yaradığını göstermesi açısından önemlidir.

¹⁰⁶ BOA, Y. PRK. UM. 3/34.

¹⁰⁷ BOA, Yıldız Resmî Maruzat (Y. A. RES.) 2/16.

¹⁰⁸ BOA, Y. A. HUS. 160/33.

KAYNAKÇA**1. Arşiv Kaynakları****Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

Sadaret Divân-ı Hümâyün Mukaveleler A.} DVN. MKL. 18/27; 19/27.

Sadaret Mektûbî Mühimme (A.} MKT. MHM) 467/5 lef 1, 2; 475/12; 486/95.

Hariciye Siyasi (HR. SYS.) 1231/79.

Dahiliye Mektûbî DH. MKT. 1333/22; 1429/83.

Dâhiliye Şifre (DH. ŞFR.) 113–6 lef 2; 129/14.

Dahiliye Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD.d) 4/398.

Hariciye Tahrirat (HR. TH.) 30/61.

İrade-i Dâhiliye (İ. DH.) 781/63494; 786/63893; 797–64642; 816/65895; 3672/46833 lef 3, 5, 14.

İrade-i Meclis-i Mahsûs (İ. MMS.) 61/2890; 61/2879; 65/3069 lef 3–6.

İrade-i Şurayı Devlet (İ. ŞD.) 50/2794 lef 2.

Şurayı Devlet (ŞD.) 278/45; 1173 D/24 lef 12; 1910/11 lef 1; 1910/13; 1910/22; 1910/28 lef 1; 1910/33 lef 8; 1910/36; 1910/38; 1910/41; 1910/42 lef 2; 1910/45 lef 2; 1910/48 lef 2; 1910/50 lef 1; 1910/56 lef 1; 1910/60 lef 1; 1910/66 lef 2; 2424/32 lef 1–1; 1911/1 lef 1; 1911/8 lef 1; 1911/9 lef 1.

Yıldız Husûsî Mârûzat (Y. A. HUS.) 160/33; 160/71; 161/28; 164/155; 165/7 lef 1–6; 165/167 lef 1, 2.

Yıldız Resmî Maruzat (Y. A. RES.) 2/16.

Yıldız Esas Evrak (Y. EE.) 43/143.

Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ.) 4/112.

Yıldız Perakende Umûmî Evrak (Y. PRK. UM.) 3/34.

Yıldız Perakende Ticaret ve Nafia Nezareti Mârûzâtı (Y. PRK. TNF.) 1/26.

2. İnceleme ve Araştırma Eserleri

ATASAGUN, Yusuf Saim, *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888–1939*, İstanbul 1939.

AYDIN, Mithat, *Balkanlar'da İsyân ve Osmanlı-İngiliz Rekabeti- Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875- 1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

_____, Mithat, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)’nın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/39(2006), s. 101–115.

AYDIN, Mahir, “93 Harbi”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.IX (1994), s. 498–499.

_____, *Osmanlı Eyaleti'nden Bulgar Çarlığına*, İstanbul 1996.

_____, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992.

- AYDIN, Mustafa, "1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı Esnasındaki Rumeli Göçünün Meclisi Mebusan'a Yansımaları ve Yapılan Yardımlar", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLV (2015), s. 209–230.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, III/2(1945), s. 183–192.
- BEYDİLLİ, Kemal "Şark Meselesi", *DİA*, XXXVIII (2010), s. 352–357
- BOZLAK, Yasemin, *XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı ve İskan Siyaseti*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2008.
- BRESSEY, Annie, *Sunshine and Storm in the East or Cruises to Cyprus and Constantinople*, NY 1880.
- DÜSTUR*, 1. Tertip C. IV, İstanbul 1299.
- GÜMÜŞSOY, Emine, "93 Harbi'nde Gümölcine", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2011), s. 317–327.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler (İslimye Sancağı'nda 1878'den Günümüze Göçler, İsim Değişiklikleri ve Harabeler)*, Ankara 2008.
- HALICIOĞLU, Neslihan, *Salnamelere Göre XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne Vilayeti*, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2003.
- İLOĞLU, Asım Süreyya, *Türkiye'de Ziraî Kredi ve T.C. Ziraat Bankası*, Sosyal Siyaset Konferansları 15. Kitap, İstanbul 1964.
- İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877–1890)*, Ankara 1994.
- _____, "1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler*, C. XIII, Ankara 2002, s. 15–24.
- KOCACIK, Faruk, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler", *Osmanlı Araştırmaları*, I (1989), s. 137–190.
- KAYICI, Haluk, *Salnamelere Göre Edirne Sancağı*, İstanbul 2013.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010.
- KOYUNCU, Aşkın, "1877–1878 Osmanlı Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu" *Avrasya Etütleri*, 44/2013–2, s. 177–208.
- _____, "Bulgaristan'dan Göç ve Türk Varlıklarının Tasfiyesi (1877–1908)", *Balkanlar ve Göç* (Ed. A.F. Örenç-İ. Mangaltepe), Bursa 2013, s. 525–558.
- KÖKSAL, Osman, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", *OTAM*, 9 (1988), s. 263–285.
- KÖSE, Osman, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878–1908)", *Turkish Studies*, I/2(2006), s. 237–372.

- KÖSE, Muhammed, “İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard’ın Raporuna Göre 1878 Yılında Türkiye Avrupa’sının Demografik Yapısı, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, IX/18 (2019), 236–291.
- KURAT, Yuluğ Tekin, “1877–78 Osmanlı-Rus Harbi’nin Sebepleri”, *Belleten*, XXVI/103 (1962), s. 567–592.
- ORTABAĞ, Erol, *Osmanlı Devleti’nde Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*, İstanbul 2018.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul 1985.
- _____, “Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu) İstanbul 1985, s. 283–334.
- _____, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, 1985, s. 231–244.
- Salname-i Vilayet-i Edirne (SVE), Sene H. 1293, Defa 9, Edirne Vilayet Matbaası.
- SVE, Sene H. 1300, Defa 9, Edirne Vilayet Matbaası.
- SVE, Sene H. 1309, Defa 18, Edirne Vilayet Matbaası.
- SAYLAN, Kemal “Hüseyin Rıza Paşa’nın 1888 Layihasına Göre Suriye-Lübnan Bölgesi’nin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (TAED, 54(2015), s. 537-560.
- SEYİDANLIOĞLU, Mehmed, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu ve Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul 2010.
- ŞENİŞİK, Pınar, *The Transformation of Ottoman Crete: Cretans, Revolts And Diplomatic Politics in the Late Ottoman Empire 1895-1898*, Boğaziçi Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Rumeli’den Türk Göçleri*, C. I-III, Ankara 1989.
- YAZICI Hakkı- DEMİREL Muammer, “93 Harbi (1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı)’nden Sonra Eskişehir’e Yerleştirilen Göçmenler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29 (2006), s. 267–278.
- YILDIRIM, Bülent, “Osmanlı Devleti’nde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına (1881/1882–1893) Göre Edirne’deki Ermeni Nüfusu”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I/2(2011), s. 85–100.
- Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi (1863–1963)*, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, 1964.